

Gróf Eszterházy Károly élete és váci püspöksége

Városunk középkori és virágzó reneszánsz gazdag öröksége, értékes emlékei, épületei a majd másfél-százéves török uralom martalékává lettek. Amire ma, a 21. században is mi váciak büszkéek vagyunk, az a városunk barokk magva és ezt teljességében a 18. század püspökeinek köszönhetjük. A főkegyúri joggal élő habsburg uralkodóink ezen évszázadban minden püspököt, természetesen az uralkodóházhoz hűséges és gazdag arisztokrata családok pap fiai közül neveztek ki.

Az ország kétharmad része sivár, lepusztult és lakatlaná vált vidék volt, ezért kellettek gazdag főpapok. Ekkor történtek a különböző főleg német ajkú és szlovák anyanyelvű nemzetiségi népek betelepítése. Természetesen volt egy germanizáló törekvésük is, főleg III. Károly- majd a század végén II. József részéről is, de Mária Terézia, akinek a trónját mindjárt az uralkodása elején, a pozsonyi országgyűlésen, a magyar főurak mentették meg, hálás maradt, és még 1741-ben a 15. törvénycikknek megfelelően a magyar főpapi székeket magyar lakosokkal töltötte be, akik milliókat áldoztak a katolikus restauráció céljaira. Csak az Eszterházy-család galántai ága négy püspököt adott a magyar egyházmegyék élére, ezek közül is hármat Mária Terézia nevezett ki. Az elsőt, Imrét, akit még atyja emelt az esztergomi érseki székbe, ő nevezte ki hercegprímássá. Ezek közé tartozik a mostani megemlékezésünk főpapja: gróf galántai Eszterházy Károly, aki 250 éve lett váci püspök. Ő az egyetlen, aki „sz”-szel írja családi nevét, a többiek mind csak „s”-sel.

Mint mindenkinél, úgy Eszterházy Károlynál is áll, hogy életpályájának és egyéniségének kifejlődését meghatározta a családi háttér, a származása és neveltetése. Családjuk hagyományos katolikus főúri család volt, országos egyházi és világi tisztségeket betöltő tagokkal, rokonsággal, a primás nagybácsi, az unokaöccs püspökök mellett három apáca nagynéni is volt. Eszterházy Károly Pozsonyban született 1725. máj. 4-én. Apja Ferenc tábornok, később főispán, majd tárnokmester, édesanyja pedig Pálffy Szidónia grófnő. Az elemi ismereteket feltehetően otthon sajátította el. 10 éves korában írták be a jezsuiták pozsonyi gimnáziumába. Hat éven keresztül ott, a szigorú és következetes rendnek megfelelően végezte a tanulmányait. A latin nyelv és retorika magas szintű ismerete természetes eredménye volt ennek a képzésnek. Nyilvános és látványos színpadi előadások felkészítették a tanulókat a későbbi nyilvános szereplésekre. „A jezsuita „Ratio studiorum” iskolai előírások valamennyi jezsuita alapítású iskolában kötelezően előírta színpad vagy színház építését, ahol a tanulók évente kétszer-háromszor a nyilvánosság előtti föllépést, hatásos mozgáskultúrát és gesztusokat, a tökéletes artikulációt elsajátíthatják.” A lelki nevelésüket a Mária-kongregációk biztosították.

Tizenhat éves korában, 1741-ben, mint esztergomi papnövendék, a nagyszombati, ugyancsak jezsuita filozófiai kurzusra került és az 1745/46-os tanévben már a teológia első évfolyamát is elvégezte. Kiváló előmenetele és az előjárói által dicséret tehetsége alapján, ezután került Rómába a Collegium Germanicum et Hungaricumba. Az akkor másfélszázados pápai szemi narium a legszínvonalasabb papnevelő intézet volt. A kollégium hallgatói a jezsuiták központi egyetemén a Collegium Romanumban Európa vezető teológusai-nak előadásait hallgathatták és így a katolikus apologetika (hitvédelem) legkorszerűbb áramlatainak megismerésével felvértezve térhettek vissza hazájukba. Kíváló felkészültsége alapján azonnal a II. évfolyamra vették fel a „theologia speculativára” és így 3 év alatt elvégezhetette a hittudományi stúdiumot. Ez a római három év, több vonatkozásban sokat jelentett a fiatal Eszterházy felkészülésében. Nagy képzettségű tanárai révén szellemiségének fejlesztése, gazdag ismereteinek megszerzése mellett, Róma művészi látnivalói, a reneszánsz és barokk építészet és képzőművészet értékei egész életére kiható óriási hatással voltak rá. Tehát a „korszerűsödő egyházi tudományosság és a barokk Róma egyházművészete volt az a kettős szellemi útravaló, amely érdeklődési körét, tudását és izlését meghatározta.”

A kollégiumuk közelében levő Piazza Navona műalkotásai, a Sant' Agnese in Agone temploma, a zseniális Borromini alkotása, annak különleges torony szerkezete oly hatással voltak rá, hogy a későbbiek során nem egyszer visszaköszöntek azokban az utasításokban, amiket mecénásként adott, mint építető tervezőinek.

Még egyet meg kell említenünk a római élményekből. Óriási hatással lehetett rá XIV. Benedek pápa (1740-58) Prospero Lambertini. Pápasága előtt, mint Bologna érseke (1730-tól) soha nem hozott azonnal intézkedéseket, hanem előbb megpróbált pontosan tájékozódni mindenről. Egyházmegyéjének kormányzása példamutató volt. „Minden erejét az egyházmegye jó igazgatásának szentelte, ahol emléke még ma is él” Írja Pastor a XX. sz. első negyedében „A pápák történetében”. Az egészet végig látogatta, elment az Appenninek legeldegottabb falucskájába is. Az egyházmegyei zsinatokon meghozta a szükséges intézkedéseket Lambertini szinoduri határozatai olyan kiválóak voltak, hogy példaként szolgált sok püspök számára.

Egy anglikán vallású angol író Horace Walpole a következőképpen dicséri őt: „Szerették a katolikusok, tisztelték a protestánsok, önhittség és egoizmus nélküli főpap, kegyencek nélküli uralkodó, nepotizmus nélküli pápa, hiúság nélküli író,

egyszóval olyan ember, akire nem tudott káros hatást gyakorolni sem a szellem, sem a hatalom... Róma püspökeinek legjobbjá volt"

Bár minden bizonnyal Eszterházy névadó szentje Boromeo Szt. Károly (1538-1584) a milánói érsek, a Tridentinum utáni nagy egyházszervező, a papnevelést megújító a barokk katolikus restaurációs eszmény megtestesítője volt minden püspöknek a majdani váci Eszterháznak is eszményképe, XIV. Benedek szavai, példája is beleivódott a római kispap lelkébe. A pápa tudós teológus volt, aki felismerte korának kihívásait és elvárásait. A vatikáni könyvtárat bőkezűen támogatta és fejlesztette, a tudományokat sokrétűen pártfogolta, a római egyetemen matematikai és kémiai tanszéket alapított. Hittani vitapartnereit pedig nem kiátkozással, hanem meggyőzéssel igyekezett visszatéríteni a tridenti eszmékhez. A római teológus növendékek gyakran személyesen is találkozhattak a pápával, megjelent az ünnepeken, promóciós vitákon, iskolai disputákon. A fiatal Eszterházy felkészültsége különösen is tetszésére volt.

Amikor a huszonhárom éves teológus befejezte a tanulmányait - 1748 május 30-án pappá szentelték, controverz teológiából disputált június 12-én és elnyerte a teológiai doktori címet. *„Hazatérése előtt a pápa kihallgatáson fogadta és atyai jó tanácsaival ellátva bocsátotta útjára.”*

Mielőtt Rómába ment, még 1744-ben rátóti prépost lett. Ennek javadalma rendelkezésére állt, amiből fedezhette könyv vásárlásait. Könyvtárának alapjait itt vetette meg Rómában. Magától értetődik, hogy XIV. Benedek pápa kiterjedt irodalmi munkásságának szinte valamennyi tétele megtalálható volt a későbbi váci, majd egri püspöki könyvtárban.

Hazatérve visszavonulva családi birtokaira és a pápai plébánosnak segítve buzgón lelkipásztorkodott kegyúri birtokain a pápai, ugodi és deveçseri hívek körében, gyóntatva, prédikálva, beteget látogatva. Haragvókat békített ki és szelíden szolgálta a re-katilizáció ügyét, térített és tanított protestánsokat. Pápáról nem erőszakkal, hanem szép szóval kitudta a kálvinistákat Csáky Miklós gróf esztergomi prímás 1752. jún. 24-ével esztergomi kanonokká és szenttamási préposttá nevezte ki. Tiltakozott e kitüntetések ellen és az érsek prímásnak „valóságos erőszakkal kellett javadalmai elfogadására őt rábírnia.”

A királynő Mária Terézia-1755-ben a Helytartótanács tanácsosává és pozsonyi préposttá nevezte ki. Négy év múlva 34 éves korában 1759. nov. 6-án az uralkodó váci püspökké nevezte ki. Ekkor már XIII. Kelemen volt a pápa (XIV. Benedek az előző évben, 1758. máj. 3-án elhunyt). 1760. márc. 3-án ő hagyta jóvá Eszterházy Károly váci püspöki kinevezését. A püspökké szentelése Pozsonyban történt (mivel Esztergomban 1757-61 között széküresedés volt).

Feltehetően gróf galántai Eszterházy Imre Gábor nyitrai megyéspüspök szentelhetette. Puritán egyéniségének megfelelően csendben titokban akart Vácra érkezni és nem bevonulni, de amikor Vác népe megtudta érkezését 1760. májusában áldozócsütörtök vigiliáján, diadalívet állítottak és nagy ünnepélyességgel fogadták- fényes bandériummal, - ahogy Chobot írja Desericius nyomán. Másnap nagy ünnepélyességgel történt a szentmise és a szószékről (ugyancsak Chobot-ot idézem), „honi nyelvünkön oly hévvel, lelkesültséggel, buzgalommal és ékesszólással beszélt, hogy számosok szemeiben az édes vigasztalás könnyei csillantak.”

Alapvetően lelkipásztor püspök volt, - *„joggal második Borromei Károlynak nevezték el.”* E nagy szentnek példája szerint szigorú napirendet csinált magának, amit a legnagyobb lelkiismeretességgel be is tartott. Naponta misézett, sokszor órák hosszúra gyóntatott, betegekhez sietett. Amit Lambertini érsekről, a későbbi XIV. Benedekről hallottunk, ezt mintázta ő is. *„A hozzá folyamodókat ritka béketűréssel és szeretettel hallgatta meg. A szentszéki üléseken hetente kétszer, sőt háromszor is elnökölt. A legkisebb jelentőségű egyházmegyei ügyeket is gondosan megvizsgálta és elintézte. Igen mérsékletesen élt, asztalára csak hazai ételek és italok kerültek, ami a nagyuraknál ritkaság volt abban a „külföld dicsekedő” korszakban. Házában csend és rend uralkodott, csekély számú, egyszerű öltözetű, szerény modorú cselédséget tartott.”* Legyen elég ennyi az egyházmegye történetírójának a püspök személyét illető jellemzéséből.

Eszterházy Károly váci püspöksége - székfoglalásától egri püspöki kinevezéséig (1760. máj. 17. - 1761. nov. 10.) - mindössze másfél év, amit megtoldott ugyan hét hónappal, hogy nagy tervét, az új székesegyháznak legalább az alapkövét ő áldhassa meg. Elgondolkoztató, hogy e rövid idő alatt oly sok irányú tervet határozott el és valósított meg, illetve úgy indított el, hogy folytatni lehetett és kellett. Ezt nagy felkészültségével és határozott egyéniségével magyarázhatjuk és munkabíráásával, ami egészséges fiatal korából ered. Azon kívül háta mögött voltak családi birtokai aminek jövedelmére támaszkodhatott, a hivatalából eredendő jövedelmén túl, és aminek alapján e század egyik legnagyobb mecénása lett. Azonnal átlátta és bölcs határozottsággal látott hozzá a legégetőbb feladatok megoldásához.

Az egyházmegye papságának aránylag csekély volt akkor is a létszáma, de azonnal fel tudta mérni kiket hogy használhat fel. A létszám emelésének alapja - Isten hívó kegyelme mellett - a papképzés. Kolonits püspök a század tízes

éveiben, a saját házában lakó négy kispapot a városba telepített domonkos illetve piarista atyákkal tanította. Althann Frigyes Mihály Nápolyból hazatérve, az 1731-es tűzvész után - amikor Vác fele leégett és a várost újjá építette, a püspöki házzal szemben, 1732-ben szemináriumot épített. Ez a későbbi kórház magja volt. Eszterházy püspök ezt az épületet lényegesen kibővítette. Nagyszombatból hazahozta az ott tanuló öt kispapját. Az addigi szerzetes tanárok helyébe egyházmegyes papokat nevezett ki. (Rektor lett a Collegium Germanicum et Hungaricum-ban végzett Salbeck Károly teol. doktor, felszentelt püspök, nagyprépost, helynök. A dogmatikát Lafftsák János, az erkölcs- és pasztorálist Benedek Ágoston, bibliikumot Pruszkay Sámuel teol. doktor, egyházjogot és történelmet Erdélyi József teol. doktor tanította. Az intézet kormányzója Magyar Ignác lett. Ő nyerte el elsőnek 1762-ben a Lauchas által alapított „teológus kanonoki” stallumot. A tanárok is a szeminárium épületében nyertek lakást. A felújított intézet Boromeo Szt. Károly tiszteletére szentelve, 1761. nov. 1-én nyitotta meg. Mindez másfél év alatt történt. Az akkori feljegyzések szerint 1760-ban már 23 növendék volt a szemináriumban.

A másik nagy égető gond, a már több évtizede tartó probléma, a székesegyház állapota volt. Gyors mérlegelés után határozott döntéssel oldotta meg. A már repedezett falu beomlással fenyegető Szent Mihály templomot Oraschek Ignác tervével akarták elődei megmenteni. Ez a számára kisszerű elképzelés sem az ízlését, sem az elképzelését nem elégítette ki. A már nem használható templom lebontását elrendelte, de ugyanakkor egy új székesegyház építését el is kezdte.

Az új bort új tömlőbe kell önteni. Az új székesegyháznak új térre volt szüksége. Az Althannok által megépített emeletes pince- egy elképzelt új püspöki palota alapja adta az új tér kialakításának helyét. Igaz ugyan, hogy ott még építészeti szempontból talán középkorból maradt vagy a török uralom után újra épült kisebb házak is álltak, és a Naszály felől lezúduló csapadék vize mély árkot vályt, a mai Petróczy utca vonalában a Duna felé. Ezen a területen már Althann Károly Mihály is egyengette a területet és temetett be árkokat.

Eszterházy Károly, mint mecénás megfogalmazta a programot. A római évek emlékei, élményei elevenen éltek benne. Bernini sokszor megcsodált építésze a Pietro és a kollonádok, a Sant' Agnese tornya, - ő nem az, de valami olyan, és aztán majd a teret lezárja egy új püspöki palota; és megálmodta két oldalt az intézeteket is, egyik oldalra a piaristákat, másik oldalra a szemináriumot. Bizonyosság minderre a kiválasztott nagyon tehetséges építész rajza, a bécsi Franz Anton Pilgramm-é, aki Eszterházy szerint „a rómaiak épületeit saját tapasztalatából ismerő építész.” Ő önmagát „Niederösterlicher Landbaumeister”-ként írja alá. Én bizonyosan feltételezem, hogy Eszterházy kinevezése után talán még 1759-ben, titokban járhatott Vácot, körülnézett, fölmérte a látottakat és már is álmodta a jövőt, majd foglalkoztatta az Eszterházyak által már jól ismert és értékelt bécsi főépítésszel. Különböznél, hogy készülhetett volna el ez a fantasztikusan megálmodott tervrajz 1760-ban?

Az új püspök beiktatása 1760. máj. 17-én megtörtént és még ezen a nyáron hozzá láttak az új tér tereprendezéséhez, valamint kártalanították a lebontott házak tulajdonosait. Így 1761. márc. 29-én selmebányai bányászokkal elkezdődhetett az alapok ásása, majd ennek alapozása. Ugyan ezen a nyáron meghalt Pilgramm, nov. 10-én pedig Eszterházyt Mária Terézia egri püspökké nevezte ki. A nagy álom megvalósítása félbeszakadt, de hogy legalább az alapokra ő tehesse a pontot nyilvánvaló, hogy utódát az ugyanakkor bíborossá kreált Migazzi bécsi érseket türelemre kérhette, aki nagyvonalúan és testvéri szeretettel kívárta, hogy fiatalabb püspök kollégája legalább a megálmodott székesegyháznak az alapkövét megáldja. Ez 1762. máj. 24-én megtörtént, majd jún. 17-én elbúcsúzva Váctól átvette az akkor talán Európa leghatalmasabb kiterjedésű egyházmegyéjét az egri. A sors iróniájának szokás mondani, hogy ez az Eszterházy püspök, aki a templomok hatalmas sorát építette egyházmegyéjében és a Dunántúlon a birtokain, a pápai nagytemplomot is, de a székesegyház építési álma Egerben sem valósult meg.

A Pilgramm-i tervről itt nem feladatom szólni, de Eszterházy püspök ezzel a merész kezdeményezésével megteremtette Vác középkori alapú - ma már barokk főtere mellett, a másik klasszikus barokk beépítésű - ma Konstantin térnek nevezett főterét alapját.

Szólnom kell még legalább arról, hogy ez a fáradhatatlan, nagy horizontú, ugyanakkor mély lelkeségű főpásztor, - mint teológus korában a rá nagy benyomást gyakorló XIV. Benedek pápa bolognai püspök korában - egyházmegyéje legtávolabbi és legelhagyottabb falvait is bejárta. Ő is időt szakított arra, hogy 1761. nyarán, két hónapban az egyházmegye legtávolabbi részén, a csongrádi főesperességben kezdte el és végezte a Canonica Visitatiót: a plébániák, templomok, az egyházközségek lelki és anyagi felmérését, atyai ellenőrzését.

Gróf galántai Eszterházy Károlyban egy nagy egyéniség kezdte el apostoli szolgálatát 250 éve Vácon, ami aztán gyönyörűen kivirágzott és gazdag gyümölcsöt termelt Egerben, az 1799-ben bekövetkezett haláláig.

Pálos Frigyes